

Dom David Knowles, a) *The Monastic Order in England: A History of Its Development from the Times of Saint Dunstan to the Fourth Lateran Council, 943—1216*, Cambridge 1950 (wyd. III), s. XXII + 764.

b) *The Religious Orders in England, Volume I, 1216—1340*, Cambridge 1956 (wyd. III), s. XVI + 350.

c) *The Religious Orders in England, Volume II: The End of the Middle Ages*, Cambridge 1955, s. XII + 407.

Dom David Knowles, profesor uniwersytetu w Cambridge, należy do najwybitniejszych współczesnych historyków Kościoła. W jego bogatej twórczości naukowej wymienione wyżej prace zajmują miejsce centralne. Mimo różnicy w tytułach prace te stanowią organiczną całość, której przedmiotem jest życie monastyczne Anglii w okresie średniowiecza. O wielkim społecznym zapotrzebowaniu na tego typu dzieło świadczy fakt, iż dwie pierwsze części (a, b) owej monumentalnej monografii doczekały się już trzykrotnego wydania w stosunkowo krótkim okresie czasu (*The Monastic Order* — wydanie pierwsze 1940, drugie — 1949, trzecie — 1950; *The Religious Orders*, vol. I, wydanie pierwsze — 1948, drugie — 1950, trzecie — 1956). Ponieważ zamierzeniem autora jest doprowadzenie dzieła do okresu reformacji, ostatni zaś tom w powyższej serii sięga do roku 1485, należy sądzić, iż ostatni okres przedstawiony będzie w następnym tomie.

W pracy swej autor z jednej strony korzysta w pełni z dotychczasowego dorobku naukowego, z drugiej zaś przeprowadza samodzielne studia źródłowe, oparte na bardzo szerokim materiale zarówno wydanym jak i rękopiśmiennym. Materiał ten zmieniał się w zależności od epoki. O ile więc w tomie pierwszym (a) składają się nań przede wszystkim kroniki i roczniki klasztorne, o tyle w następnych przewagę zyskuje materiał dokumentowo-aktowy i ustawodawstwo zakonne. Umieszczona na końcu każdego tomu bibliografia, obejmująca podstawowe pozycje z zakresu opracowań i źródeł, stanowi nie tylko ważny element aparatu naukowego, ale spełnia równocześnie bardzo pożyteczną rolę przewodnika bibliograficznego w zakresie średniowiecznych zakonów na terenie Anglii.

Będące przedmiotem pracy zagadnienie życia monastycznego w średniowiecznej Anglii przedstawione jest bardzo obszernie. Autor daje z jednej strony obraz rozwoju sieci klasztorów poszczególnych zakonów: benedyktynów, cystersów, kanoników regularnych, minorytów, dominikanów premonstratensów, kartuzów — z drugiej zaś śledzi ich organizację wewnętrzną, ich życie codzien-

ne oraz bardzo różnorodne przejawy ich działalności: religijnej, wychowawczej, intelektualnej, artystycznej, ekonomicznej, politycznej, starając się uchwycić zachodzące w każdej z tych dziedzin zmiany. Podkreślić należy, iż wszystkie te zjawiska rozpatruje autor w powiązaniu z głównymi przemianami dokonującymi się w społeczeństwie angielskim, przy czym wykazuje z jednej strony ich wpływ na życie zakonne, z drugiej rolę zakonów w życiu społeczeństwa.

Między tomem pierwszym, a pozostałymi widoczna jest różnica konstrukcyjna. Tom pierwszy, złożony z dwóch części — chronologicznej, przedstawiającej ilościowy rozwój instytucji zakonnych i wybitne osobistości, które na rozwoju tym zaciążyły oraz rzeczowej, dającej obraz wewnętrznej organizacji życia klasztornego i zewnętrznej działalności zakonów — stanowi zwartą konstrukcyjnie całość. Partie analityczne, które zawiera, służą przedstawieniu ogólnego rozwoju instytucji monastycznych. Natomiast w dwóch następnych tomach zawarty jest wybór najbardziej węzłowych zagadnień, z których każde potraktowane jest w pewnej izolacji od pozostałych. Ocenę związków zachodzących między nimi i ich względnej wartości historycznej pozostawia autor czytelnikowi. Niemniej zagadnienia te dają w sumie obraz całości.

Wydaje się, że fakt, iż autor sam jest benedyktynem, posiada niemałe znaczenie dla samego dzieła. Gruntowna znajomość instytucji zakonnych, ich celów i założeń, ich — rzecz by można — ducha, pozwala mu zrozumieć i lepiej ocenić różnorodne przejawy ich działalności.

Każdy z tomów, szczególnie zaś pierwszy, posiada liczne dodatki, zawierające między innymi wykaz biskupów-mnichów (w każdym tomie), obliczenie wartości majątków klasztornych według Domesday Book (tom I); nadto tom pierwszy zawiera cenne tablice, przedstawiające filiacje poszczególnych domów zakonnych. Każdy też z tomów zaopatrzone jest w indeks osobowo-miejscowy i częściowo rzeczowy. Wyraźnie odczuwanym przy lekturze dzieła niedostatkiem jest brak jakichkolwiek map.

Eugeniusz Wiśniowski

David Knowles & J. K. St. Joseph, *Monastic Sites From the Air*, Cambridge at the University Press, 1952.

Dzięki współpracy fotografika i historyka powstała jedyna w swoim rodzaju książka traktująca o planach budowli klasztor-